

tárgyalások példáját, kérték a kapuzzi pasát, a faluk dolgát egy más következő commissióra hagyni. Főlemlítik a vezér-pasa előtt azt is, hogy a kapuzzi pasa eltávozási szándékára kinyilatkoztatták, hogy nem az ő feladatukhoz tartozik, arra nézve bár mit is határozni. Végre értesítik, hogy a nékik ajánlott békeévek meghosszabbítása iránt a császárnak jelentést tettek.

A hódított faluk feletti vitás pont is elintéztetvén, az alkudozások tárgya kimerítettett, s csak még Ferdinánd elhatározása volt hátra, ha vajjon a béke a még érvényes tizenegy évre erősítették e meg, vagy az húsz évre kiterjesztessék. Ez iránt is megjött az utasítás, úgy látszik még az nap, mert márczius 19-én mind a két fél biztosai már Szönyben együtt voltak, a tárgyalásokat befejezték, s a húsz évre megkötött békeszerződést a megállapított pontok szerint szövegezték, latinul és magyar nyelven. ¹⁾

A békeokmány kilencz pontja, fő lényegében az ország sérelmeinek, szemben a magyar biztosok első eredeti kívánalmaival, elégtételt nem nyújtott, az a törökök kétes értékű hitére, s még kétesebb magyarozatára szorult a jövő eseményekben. Ferdinánd zavaros állapotainak tisztázására csak annyiban nyújtott segítséget, hogy húsz évig szerződésileg biztosítva lett a béke a török szultánnal, s immár alkalmilag annak érvényét kétségbevonni nem lehetett.

A hosszú alkudozások véget érven, a békeszerződést magyar és latin nyelven, márczius 23-án, Szönyben mind a két fél biztosai aláírták. Az aláírás tényéről ugyanaz napon kelt levelben értesítik Ferdinándot biztosai, ²⁾ hogy a tárgyalásokat isten segedelmével befejezték s a húsz évre meghosszabbított békeszerződést aláírták, s különben is az idők körülményeihez képest igyekeztek ő fölségét a legjobban szolgálni, s a közjóhoz alkalmazkodni. Megengedte az isten — így fejezik be levelöket — hogy fölséged és elszomorodott országai csendes és hosszú békét élvezhessenek.

¹⁾ Okmánytár CXV. sz. ²⁾ Okmánytár CXVI. sz.

A MAI

NAGYVÁRAD MEGALAPÍTÁSA.

SZÉKFOGLALÓ

BUNYITAY VINCZE

LEVÉLEZŐ TAGTÓL.

(Olvastatott a II. osztálynak 1885. febr. 9-ki ülésén.)

Nagyvárad 1692-iki rajzából.

BUDAPEST, 1885.

KIADJA A M. T. AKADÉMIA.

Tekintetes Akadémia!

Művelődésünk legelső intézeteit: a nemzeti múzeumot, színházat, akadémiát, mint nemzetünk tulajdon alkotásait, kiválólag sajátunknak szoktuk tekinteni. Falaik közé, mint az atyai házba, örömmel lépünk.

Nekem nemesak az az öröm jutott, hogy beléphetek ide, hanem a tek. Akadémia helyet is jelölt itt ki számomra. Szívem leghálásabb érzetével köszönöm e kegyességet, valamint köszönni akarom teljes életemben buzgó munkálkodással.

Ezen akaratomnak némi bizonyosága jelen székfoglaló értekezésem is, mely a *mai Nagyvárad megalapításáról szól*, s kiegészítését képezi a váradi püspökség történetének, tehát ama munkának, melyért a tek. Akadémia tagjainak sorába választani méltóztatott.

I.

Gyakran történik, hogy utazók, kik Nagyváradon járnak, keresik ott Szent-László király híres székesegyházát, vagy még híresebb lovagsobrát, melyről büszkeségünk, Arany János is, oly megragadó éneket mondott nekünk. ¹⁾ És nem minden megalégedés nélkül látják ott a nagy székesegyházat, de Szent-László szobra előtt, a város főterén, csalódva állnak meg: nagyszerűt vártak, s kicsiny, kezdetleges mű emelkedik előttök. Olyan pedig nem mindig akad, a ki megmondaná, hogy a szobor, valamint a székesegyház is nem a régi többé, és maga a város sem az.

Nagyvárad, vagy régi nevén egyszerűen csak Várad, úgy, a mint e várost Szent-László király hagyományainak örö-

¹⁾ *Czíme: Szent-László.*

kösei: az Árpád- és vegyesházi királyok, s a váradi püspökök vallásos és hazafői buzgósága, tudomány- és művészszeretete kifejlesztette, csak 1557-ig állott fenn. Ekkor a város s kilencz havi ostrom után a vár is Varkocs Tamásnak, Izabella királyné hadvezérének hatalmába jutott.¹⁾ Ezen ostrom alatt Várad sokat szenvedett: magán s középületei nagyrészt rombadőltek; az egykoru feljegyzés szerint nem kevesebb, mint tizenegy monostora s egyháza pusztult el.²⁾ Ugyanannyi emlékszerű épület, melyekre, mint felvidéki városaink középkori egyházaira, most büszkék lehetnénk. De ez nem volt még a csapások legsúlyosabbika.

Szent-László városának falai sok pusztulást láttak már az előtt is. 1241-ben a tatárok,³⁾ 1393-ban az oláhok,⁴⁾ 1474-ben a törökök,⁵⁾ 1514-ben Dósa György hadai dúlták fel;⁶⁾ de mindig volt egy kéz, Várad püspökeinek keze, melynek ápolása alatt a város még szebben, megifjodva kelt ki hamvaiból. 1557-ben e kezet is végzetes csapás érte: Szent-László alkotása, a váradi püspökség, az említett évben száműzeték.⁷⁾ A

¹⁾ Forgách F.: *Magyar története*. 157. l. Szilágyi S.: *Erdélyi országgyűlési emlékek*. II. 80. s köv. II.

²⁾ Izabella királyné 1558-ki levele Várad városához. Keresturi J.: *Descript. Epp. et Capit. Varad.* II. 218. l. — Verancsics A.: *Összes munkái*. II. 190. l. — János Zsigmondnak 1566-ki levele: *Budai orsz. levéltár kincst. oszt.*: Gyulafejérvár. Bihar. 3. 6.

³⁾ Rogerius: *Carmen miserabile*. 54. fejez.

⁴⁾ «Item circa hunc annum 1398. idem dominus Episcopus (Varadiensis, Lucas nominatus) dictum Monasterium (Paulinorum, in territorio Varad existentem), paucos ante annos, 1393. tunctum Valachorum et Moldavorum expulsum, restaurat». A pálos-rombök iratai. *Budai orsz. levéltár, kincst. oszt.*: Paulini. 555. — Az oláhok eme betörését történeti könyveink nem ismerik, de mellette bizonyít a következményeképen említett tény is, t. i. a monostor megújítása, miről más forrásunk is emlékezik. — Pázmány P.: *Acta et decreta Synodii Dioec. Strigon.* 1629. 124. l.

⁵⁾ *Dubniczai codex*. — Kovachich M.: *Scriptores minores*. II. 11. l. — *Budai orsz. levéltár kincst. oszt.*: Paulini. Kápolna. 2: 3. és 6. suppl.

⁶⁾ Szerémi Gy.: *Emlékirata*. 68—9 ll. — Verancsics A.: *Összes munkái*. II. 7. l.

⁷⁾ Szilágyi S.: *Erdélyi országgyűlési emlékek* II. 80., 302., 327. ll. — Bunyitay V.: *A váradi püspökség története*. I. 423. s köv. II.

püspöki palota fényes udvartartását egy várkapitány katonai személyzete váltotta fel; az egyházak műbecsű kincstárai, könyves- és leveles-házai helyébe fegyvertárak léptek. E változással pedig nemcsak a város tudományosságának s művészetének forrása apadt ki, hanem kereskedelme s ipara is hanyatlásnak indult. Várad, mely egyike volt legjelentékenyebb városainknak, melyet egykorú feljegyzések az ország tükrének, »földi paradicsom«-nak neveznek,¹⁾ középszerű városaink színvonalára alá süllyedt. Ezentúl, mint bármelyik vidéki községnél, már csak egyszerű lelkésze s tanítói említetnek.²⁾

A XVI. században, mint láttuk, már kétszer pusztult el Várad; el kellett pusztulnia még harmadszor is. 1598-ban megjelent falai alatt a török s hetekig ostromolta. A vár nem került ugyan hatalmába, de a város felégettetett s kirabolt házai hirdették az ellenség rettentő gazdálkodását.³⁾ S a megfogyott lakosság még fel sem építhette hajlékait, midőn 1604-ben Bocskay István hadai ismét két évig tartó ostrom nyomorát hozták a városra.⁴⁾ Ez ostrom után Várad régi fényéből már csak Szent-László székesegyháza s lovagszobra, és a szent királyok érekszobrai maradtak fenn, de ezek is még csak egy időre.⁵⁾

Bethlen Gábor fejedelem, mielőtt magyarországi hadjárataira indult volna, nem hagyta figyelem nélkül Várad várát, mely a fejedelem láta megett Erdélyt védhető, szerencsétlen hadjárat esetében pedig visszavonulását biztosíthatja. Azért 1618. február 24-ken intézkedett, hogy a vár bástyáit

¹⁾ «Opulentissima civitas Varadiensis, quae felix appellabatur, cui in tota Pannonia vix par erat». Székely S.: *Analecta I.* 364. l. *Gyulafejérvári Batthidány-könyvtár*. — «Ist. wol der Ort und gelegenheit einem Irdischen Paradeiss zu vergleichen». 1589-iki tudósítás. *Történelmi tár. 1878-iki évf.* 907. l.

²⁾ *Budai orsz. levéltár kincst. oszt.*: Soc. Jesu. 70.

³⁾ *Ortelius redivivus et continuatus*. (1665. Frankfurt.) 244—8 ll. — *Történelmi tár. 1878. évf.* 99. s köv. II.

⁴⁾ «Infracto animo per integrum biennium fortiter se nobis opponendo». Bocskai István eredeti levele a váradi vár átadásáról. Kelt Kassán nov. 6. 1600. *Budai orsz. levéltár kincst. oszt.*: Soc. Iesu. Varad. 3. 29.

⁵⁾ *Magyar történelmi tár.* IX. 95. l.

megépítsék »sietséggel, mivel az nem gyermeki dolog.«¹⁾ A váradi udvarbíró azonban csakhamar tudósítá a fejedelmet, hogy az építés sietséggel meg nem történhetik, mert a kövek fejtése »felette nehéz, hordása szaporátlan.«²⁾ Úgy segítettek tehát a dolgon, hogy Szent-László székesegyházának köveihez nyúltak. Hazánk legnagyobb dómjainak egyike, legnépszerűbb királyunk s annyi fejedelmi s főpapi hamvak sirja lerontatott. A ma már alig érthető rombolást el se hihetnők, ha egykorúak, mint Frölich Dávid, Szalárdi János és mások nem említenék.³⁾

Várad, mely hajdan egyházainak számos voltáról is híres volt, egyszerre minden egyház nélkül maradt. Ez okból már I. Rákóczy György fejedelem kénytelen volt a várban új egyházat építeni;⁴⁾ a városban pedig a lakosok templomul egy terjedelmes fabódét állítottak fel, melyen »a temérdek fát, zsindelyt és vasat,« a jámbor Szalárdi János nem győzi eléggé

^{1—2)} A fejedelem s az udvarbíró levelei az *erdélyi múzeum kéziratárchában*.

³⁾ »Castrum eius (civitatis Varad) firmissimum et clarissimum, antehac Episcopale templum cum monumento Imperatoris Sigismundi et Regis Ladidai continebat, antè paucos autem annos iussu Gabriellæ Bethleni, Transylvaniensis tum Principis, dirutum et in propugnaculorum formam redactum est: Frölich D.: *Monita geographiae, Bártfa, 1639.* 360. l. — »Az régi királyokról klastrom formájában, faragott kövekből rakatott, két igen magas, fris tornyu, mondhatatlan erősen egybeforradott körakásu belső épületeket nagy munkával elrontatván« stb. És ismét: »szent László király . . . építette volt azon helyben a nagy, két fris, magas tornyu monostort, melyet Bethlen fejedelem idejében, mint oda fel említették, elrontattak vala.« Szalárdi I.: *Siralmas magyar krónika. Újabb nemzeti könyvtár. Második folyam.* 35. és 363. ll. — A vár dél-nyugati bástyájának egyik szegletkövén csakugyan ismételve is előfordul az idézett 1618. évszám, s a várfalakban tömegesen láthatók oly faragott kövek, melyek csak egy szétrombolt csúsesíves domból kerülhettek oda.

⁴⁾ »Az szentegyházat is váltigli mérséklék ő kegyelmek (Haller Gábor és az vele való »fundáló« — építő), de minthogy az vár őt szegre vagyon csinálva, az templom is úgy tetszenék inkább, hogy őt szegre lenne. Mindazáltal, mivel Nagyságod arról nem parancsolt volt, négy szegre intézték a templomot is.« Ibrányi Mihály levele Rákóczy György fejedelemhez Váradról január 13. 1689. *Gyulafejérvári orsz. levéltár.* III. 212. l.

dicsérni.⁵⁾ Tehát Szent-László városában csúsesíves dóm helyett fabódé áll, sőt még magasztalásra is ragad.

Utolsóinak maradtak a szent királyok szobrai. Ott álltak a vár belső udvarán. De jött az 1660-iki év, midőn Várad ős várát sem a keresztény világ közös imája, sem védőinek hősi küzdelme nem tudta megmenteni.⁶⁾ A győztes török seregnek első teendője volt, hogy a szobrokat összetörte.⁷⁾ Ezzel Várad régi fényéből a végsőgár is kialudt; hazánk egykor anynyit emlegetett paradicsoma — elveszett!

Az erre következő évek, a mint hazánk, úgy Várad történetében is a legszomorúbbak. A várost, melyet egykor, mint szent helyet, királyaink s hazánkiai messze földről is siettek felkeresni, most messzire elkerülték. Látogatói csak azok voltak, kiket a kétségbeesésig hajtott üldözés vitt az ős elcsúszás közé, mint Tököly és bujdosói.

Buda visszafoglalása után hat évvel, 1692. június 6-án ütött végre Váradnak is a szabadulás órája. A törökök, ismét hosszú ostrom után, feladták a várat,⁸⁾ de hogy mint maradt utánok Szent-László városa? azt szóval alig lehetne kimondani; legjobban elmondja a mellékelt rajz, melyet ezennel van szerencsém bemutatni.⁹⁾ E rajz eredetijét a Váradot ostromló seregnek tábornoki főmérnöke, Kaiserfeld Mátyás, ki utóbb

⁵⁾ *Siralmas magyar krónikája. Újabb nemzeti könyvtár. Második folyam.* 544. l. — Ugyanezen fabódét említi Frölich Dávid i. h. — Zeiler M.: *Beschreibung des Königreichs Ungarn.* Ulm, 1660. 313.

⁶⁾ Várad megmaradásáért VII. Sándor pápa az egész keresztény világon nyilvános könyörgést rendelt. Szentiványi M.: *Cur. miscellanea.* Decad. III. 185. l.

⁷⁾ A vár hői védelmet s a szobrok elpusztulását részletesen leírja Szalárdi J.: *Siralmas magyar krónikája. Újabb nemzeti könyvtár. Második folyam.* 545. 575. ll.

⁸⁾ A vár bevételének napját a nyugati várkapu fölé helyezett felállítás Úrnapra teszi, mely 1692-ben június 5-ikére esett; de egy más, egykorú s minden kétséget kizáró forrás június 6-ikára helyezi: »In dem Monath Junio, und zwar dem Tag nach Corporis Christi, das ist dem 6. huius.« Tobias von Hasslingen: *Der Kais. Armees Feld-Zug Anno 1692.* 1—8. ll. Kézirat. Bécsi csász. kir. hadi levéltár: 1692. 13. 4

⁹⁾ A füzet végén.

Belgrádnál esett el, Váradon, az ostrom alkalmával készítette, mint azt sajátkezű aláírása igazolja. Jelenleg Bécsben a hadi levéltárban őrzik. ¹⁾ Hitelességéhez kétség nem fér.

A rajz főhelyét, balról, a vár foglalja el. Falai között Szent-László székesegyházának már semmi nyoma, helyén egy nagy, ötoldalú várkastély emelkedik, kétségkívül ugyanaz, melyet még Bethlen Gábor épített. ²⁾ A kastély déli oldalánál egy mecseset karsú minaretje magaslik ki, s ez az egyedüli épség a várban; körülötte minden egyéb pusztá vagy épen rom. A vártól nyugatra egy emeletes, négyszögű épület áll fedetlenül, valószínűleg ugyanaz, melyet Varkocs Tamás egy régi klostorból alakított át kastélyvá. ³⁾ E körül, tehát a tulajdonképi város helyén, nincs egyetlen egész épület; leégve, lerontva minden. A váron túl kelet és dél felé, hol egykor Velence és Vadkert külvárosok álltak, házaknak már híre sincs; csak a mecses háttérben emelkedik még valami magasabb fal, talán épen Vadkert egyházának romja. Lakható házak csupán a Körös jobb partján. Olasziban állanak; de ezek is ritkán, rendetlenül, a mint soraikat megbontotta a pusztulás.

Egyébiránt Olasziról, épen a törökök kiűzetése korából, fenn van egy összeírás, ⁴⁾ melyből kiténik, hogy e városrésznek mindössze csak 114 háza maradt meg, de kik laktak bennök? 53-ban hajdúk, mint akkor a gyalog katonákat nevezték; 8-ban huszárók; 20-ban német katonák. Összesen tehát 81-ben ideiglenes lakók, kikhez, ha még hozzá vesszük, hogy 12 ház pusztán állt, kiténik, hogy Olasziban, melyből akkor az egész

¹⁾ *Levéltári jegyz.*: Türkenkrieg, 1692. Nro 1. Alter Archiv. Nro 8.

²⁾ Szalárdi J. *Sívalmas magyar krónikája. Újabb nemzeti könyvtár. Második folyam.* 35, 551. II. — *Hazai okmánytár.* 1, 424. I.

³⁾ Item bona seu possessiones, quas ab Ecclesia (Varadiensi) Warkuchi possidet: sunt in Civitate Varadiensi: Monasterium cum 150 colonis, ex quo domum instar Castellj aedificavit. *Budai orsz. levéltár kincst. oszt.*: Ecclesiastica, 66, 37. — Az 1703-ki tanu-vallomások is említik még a váron kívül »Varkocs udvarát.» *Budai orsz. levéltár kincst. oszt.*: Paulini, Kápolna, 1, 12.

⁴⁾ *Budai orsz. levéltár kincst. oszt.*: Ecclesiastica, 66, 42. — Másolata: *Váradai káptalani levéltár.* 20, 17.

Nagyvárad állt, csak 21 háznak volt rendes lakója — 21 háznép ott, hol egykor legnagyobb városaink egyike állt!

A fenmaradt összeírás tehát épen úgy, mint a bemutatott rajz egyaránt azt igazolja, hogy Várad, melyet nemzetünk századokig képzelni sem tudott Szent-László székesegyháza s püspöke, paloták és jólétnök örvendő lakosok nélkül: a XVII. század végével mindezek nélkül állt, feldúlva s szomorún, mint egy nagy temető. Vajh, lesznek-e az új korban is Elizeusok, kik e megholt várost új életre fogják támasztani, s visszaadják hazánknak egyik elveszett, szép városát?!

II.

Azon időtől kezdve, hogy János-Zsigmond erdélyi fejedelem megszüntette a várad püspökséget, a magyar királyok, apostoli joguknál fogva, szakadatlan sorban neveztek ki várad püspököket. Igaz, hogy e kinevezés csak pusztá cím volt, de még sem értéktelen, mert őrzötte a multak hagyományait, összekötötte az egymásra következő nemzedékeket, s nem engedte megszakadni a jogfolytonosságot. A kinevezett várad püspökök, minthogy Szent-László városában nem lakhattak, de különben is ott a XVII. század folyamán már sem székesegyházok, sem papságuk, de híveik sem valának; rendszerint a felvidék valamelyik prépostságában vonták meg magokat, többnyire Szepesváralján, Jászón vagy Leleszen.

Ily kinevezett püspök volt Várad visszavételének idején Benkovics Ágoston. Származására nézve barsmegyei nemes család ivadéka, nagyanyja után a Hallerkői Hallerek, édes anyja után a Palásthyak rokona. Ifjú korában szerzetes lett; utóbb az annyira népszerű pálosrend választotta főnökvé; 1681-ben pedig várad püspökké s egyszersmind leleszi préposttá neveztetett ki. ¹⁾ A püspökség kezdetben reá

¹⁾ *Budai orsz. levéltár kincst. oszt.*: Paulini, 555.

²⁾ Lipót király kinevezé oklevele kelt Sopronban 1681. decz. 28-án. *Budai orsz. levéltár kincst. oszt.*: Collut. eccl. II, 430, 440. II. — *Práy Gy.*: *Hierarchia Hung.* II, 200. I. még december 30-án is üresnek mondja a várad püspöki széket, s Benkovics kinevezését csak a következő 1682. évte teszi, de mint látjuk, tévesen.

nézve is csak pusztá czím volt, de Buda visszavétele után, midőn nemzetünk új reményvel nézett ismét a jövőbe, Benkovicsot a király 1688. február 24-ikén visszahelyezte a régi váradi püspökök bihari főispánságának méltóságába.¹⁾ A vármegye s a püspökség székhelye, Várad még a török hatalmában lévén, az új főispán beiktatása a már visszafoglalt szentjobbri vár alatt, ősi szokás szerint, a nyílt mezőn ment végbe.²⁾ Négy év múlva megnyíltak Várad kapui is, s hosszú másfél század után először lépett ismét székhelyére Szent-László városának püspöke. Benkovics már az ostrom alatt jelen volt, s a győzelem után ő tartotta a hálaadó istentiszteletet — egyszerű lombátor alatt.³⁾ Hogy mért nem inkább valamely egyházban? azt már tudjuk: a püspöki székhelynek csak romjai voltak.

Benkovics ekkor hatvan éves, s egykorú arczképe szerint, szikár, egészséges férfiú volt, tehát még munkabíró, ki hivatásának is magaslátán állt. De e hivatással, mely nem kevesebb volt, mint egy elpusztult székvárost s püspökséget minden intézményével újra alkotni, nem álltak arányban anyagi eszközei. Benkovics elődeinek székvárosában idegenül állt, s folyamodnia kellett a felséghez, hogy egyház, iskola s lakásul alkalmas helyet s három elpusztult falut bocsásson rendelkezésére.⁴⁾ A korona azzal felelt, hogy a püspökséget összes régi birtokaiba visszahelyezte, s a birtokok névsorát is az 1552-iki adókönyvekből kiírva, mellékelte.⁵⁾ De birtok és jövedelem nem jártak együtt ama korban a tiszai részeken.

A visszanyert birtokok kevés kivétellel Biharmegyébe estek, s e megye a százados harczok, de legkivált az 1693. és 95-iki tatár beütések következtében nagyrészt rommá lett, mint Várad, s megmaradt gyér lakossága koldussá.⁶⁾ Ezen-

¹⁾ *Váradi püspöki levéltár.* — **Kereszturi J.:** *Descript. Epp. et Capit. Várad.* II. 257. és 265. II.

²⁾ *Biharmegye jegyzőkönyve.* I. 1—9. II.

³⁾ **Simon M.:** *Supplementum ad dissertationem de Dextra S. Stephani.* 175—6. II.

⁴⁾ Lépót királynak Ebersdorfban, 1692. október 13-án kelt leírata. *Váradi székeskáptalani levéltár.*

⁵⁾ **Kereszturi J.:** *Descript. Epp. et Capit. Várad.* II. 263. I.

⁶⁾ »sub diversis fortalitiu Magno-Varadiensis . . . obsidioni-

felül a birtokok egy részét majd a királyi ügyész, majd egyesek támadták meg igényperekkel; más részét pedig világiak tarták kezökben, s el sem leheték, hogy a mit az erdélyi fejedelmek adományából bírnak, azt elveszithessék.¹⁾ Adományleveleikben a »salvo iure alieno« kifejezés oly rövid volt, hogy annak messzeható ereje fel sem tűnt előttök. Ily körülmények közt, s belügyeink akkori ziláltsága mellett a visszanyert birtokok alig jövedelmeztek, s csakis Benkovicsnak szerzetesi egyszerűségű életmódja s erős akarata tette lehetővé, hogy valamit, legalább az első szükségnek megfelelőt, alkothatott.

Lelkét első sorban Szent-László székesegyházának visszaállítása foglalkoztatta, s e végből már 1699-ben Emlékiratot intézett a királyhoz.²⁾ A visszaállítás mindenestre a régi helyen lett volna kívánatos; de hol állott Szent-László ősi egyháza? annak emlékezte Várad régi lakosaival együtt amnyira kihalt, hogy ama kérdésre, mint az egykorú feljegyzés mondja, a legöregebb emberek sem tudtak már felelni.³⁾ Másrészt a király megengedte ugyan, hogy Benkovics akár a várban, akár

bus . . . et per duplicem, annis nimirum 1693. et 1695. patratam, non satis deplorandam tartaricam excursionem potior comitatus pars, ex Hungaris constans, devastatus . . . mansit in solitudine.« *Biharmegye 1714-ki felterjesztése a királyhoz. Biharmegye levéltára.*

¹⁾ A birtokviszonyok rendezésére külön bíróság állítatott fel »*Neoacquistita Commissio*« név alatt, mely évtizedek alatt sem tudott elkészülni feladatával.

²⁾ *Archaeologiai értevelő.* XIII. 29. I.

³⁾ Cum Varadinum anno 1692 . . . in Caesaris Leopoldi potentiam feliciter concessit . . . castris aderat noster Franciscus Xaverius Muzoll, qui 26. Julii ad P. Mathiam Southernmans talibus invigilare rogatum, Viennam sic scripsit: Ante sex hebdomadas, dum Varadinum advenissem, prima inter ceteras cura mihi fuit, inquirere per memet ipsum, aliosque in sancti Regis sepulchrum, effigiem, aut alia quascunque ibi relicta monumenta; sed nec rudera quidem aut vestigia ecclesiae reperi. — Quatuor post menses, videlicet 17. Novembris, de eadem re, postquam melius investigari potuit, non valde dissimilia perscripsit P. Georgius Bandoviez, societatis nostrae tunc superior Varasini, ita loquens: Hoc unum dolendum, quod nec foris, nec intus in arce sit ullum templum. S. Ladislai sacrum aedem curiosius investigavi, sed nec vestigium illius reperi, nec ullus vetulorum senum pagensium recordatur, ubinam fuerit.« **Podhradczky J.:** *Szent-László király tetemeinek története,* 61—62 II.

azonkívül hozzá foghat építkezéseikhez, s ily értelemben utasítá is a hadi-tanácsot; ¹⁾ de ez valószínűleg már ekkor hangoztatá ama nézetet, mely később határozott kifejezést nyert, hogy az építkezést csak oly helyen kezdheti meg, mely a váron s annak védelmi vonalán kívül esik. ²⁾ Így történt, hogy Benkovics, miután az új székesegyház tervét Koch János bécsi építésszel elkészítteté, annak alapkövét Olaszi külvárosban tette le a mai városháza éjszaki oldalán. ³⁾ Mintbogy pedig egyetlen plébánosa vagy papja sem volt nemcsak a városban, hanem az egyházmegyében is, maga köré gyűjtött néhány szerzetest, azok számára lakhelyet, s egyházat emelt, mely utóbbi neki is székesegyházuál szolgált, s mely szerény falaival ma is áll a vármegyeháza közelében. ⁴⁾ E mellett 6 ezer forinttal a váradi gimnázium, 21 ezerrel a papnövelde első alapjait helyezte el; midőn pedig halálát közeledni érezte, 14 ezer forintot tett le a székesegyház építésének folytatására. ⁵⁾

Halála 1702. október 28-án történt, ⁶⁾ mire csakhamar oly zavarok következtek, melyek az újra alkotás művét hosszú időre megakaszták. Előbb a Rákóczy-háború, mely újabb és hosszú ostromot hozott Váradra, majd az ismételve kitért pestis apasztá meg újra a város és megye különben is gyér lakosságát. ⁷⁾ Ezekhez járult Benkovics utódjának, gróf Csáky Imrének folytonos távolléte, ki mint egyszersmind kaloesai érsek, majd bibornok s a királyi kormány egyik tevékeny tanácsosa, hol Kaloecán, hol Rómában, vagy a pozsonyi országgyűléseken s a bécsi udvarnál volt elfoglalva. ⁸⁾ Alkotmányunkat

¹⁾ Kereszturi J.: *Descript. Epp. et Capit. Varad.* II. 263. l.

²⁾ 1736. aug. 21-én kelt helytartó-tanácsi rendelet. *Váradi püspöki levéltár.* Publ. 8. 58.

³⁾ Kereszturi J.: *Descript. Epp. et Capit. Varad.* II. 281. 282-4. II.

⁴⁾ Ez egyházat jelenleg a gör. kath. ruthenek használják; szentélyének hossza 2°, szélessége 3°; hajója 10° hosszú, 3¹/₂^o széles; alig pár öl magas tornya fából van.

⁵⁾ *Budai orsz. levéltár kincst. oszt.* Act. Jesuit. 70. 16. — Kereszturi J.: *Descript. Epp. et Capit. Varad.* II. 272. 297. 100 II.

⁶⁾ *Biharmegye jegyzőkönyve.* III. 797. l.

⁷⁾ Midőn gr. Csáky Imre utódjának kinevezéséről volt szó, a váradi káptalan nem is mulasztá el kérni a felsőget, hogy oly főpász-

annyi kegyetlen sérelem és szenvedés után épen e korban kellett újra megalapítani; valamint szintén ekkor történt az uralkodóház örökösödésének kiterjesztése a leányágra, melyért alkotmányunk biztosítását nyertük.

Különben hogy Várad s általában Biharmegye gazdasági viszonyai még mindig kedvezőtlenek, és így nagyobb költségek fedezésére alkalmatlanok valának, azt igazolja magának gróf Csáky Imrének egyik előterjesztése, melyet 1725-ben nyújtott be a királyhoz. Élénken vázolja ebben, hogy püspöksége épen úgy, mint érseksége inkább csak pusztá czím, s hogy őstől maradt birtokai mellett is 50 ezer forint adóssággal küzd. ¹⁾

Feladni azonban még ily körülmények között sem tudta, hogy mivel tartozik Szent-László városának? Már nemcsak székesegyházról gondolkozott, hanem a Vitéz Jánosok s Thurzók utódjához illő püspöki lakról is. A Benkovics kezdette székesegyház építésétől azonban óvakodott. Világlátott lelke érezte, hogy oly fontos intézmény, mint egy magyar püspökség súlypontja, nem szorulhat valamely szűk útezába; annak nyílt, emelkedett helyre van szüksége, hogy szabadon kifejlődhessék s hatását annál sikeresebben éreztethesse. Ennélfogva tervei létesítéséhez a helyet Váradon kívül kereste, s élete utolsó éveiben a város s a meleg fürdők közt emelkedő halmokon, a mai Szálka pusztán, székesegyházat s várszerű püspöki lakot kezdett emeltetni. A kastély fővonala, mely a város felé nézett, el is készült. ²⁾ Csáky már benne lakott s 1732. augusztus 28-án ott fejezte be életét. ³⁾

torral örvendeztesse meg, ki más egyházmegye kormányzásával nincs terhelve, helyben lakhatik s egészen a megyének szentelheti életét. *Budai orsz. levéltár:* Cancell. 1732. 94.

¹⁾ *Bécsi eszsz. s állami levéltár:* Hungarica. 1722. Cardinal Csáky.

²⁾ A székesegyház alapkövét halála előtt három héttel, 1732. aug. 5-én tette le. Kereszturi J.: *Descript. Epp. et Capit. Varad.* II. 120. l. — A kastély, melynek rajzát a váradi püspökség uradalmi levéltára őrzi, E betű alakjára terveztetett, kiépült középrészre mintegy 40° volt, négyszögben árok s kőfal vette körül bástyaszerű kiszögellésekkel. A kastély 1744-ben még állt; ma már csak a földnek egyenlőtlen felülete mutatja hajdani helyét.

³⁾ *Gánóczy A.: Episcopi Varad.* II. 403. l.

Két utódja közül báró Luzinszky István csak egy évig, Okolicsányi János pedig két évig ült Várad püspöki székhelyén, nagyobb alkotásra tehát idejük sem vala.

Nyomukba 1737-ben gróf Csáky Miklós lépett, a fentebb említett Csáky Imrének testvéröccse. Az ép oly művelt, mint magas származású főpaphoz nagy reményeket kötöttek; tőle várták Várad újra születését is. Csáky Miklós csakugyan munkához látott, még pedig eszélyesen. Először is a birtokokat rendezte, új telepítéseket s beruházásokat tett, vas-, üveg-, posztógyárakat állított. ¹⁾ Mikor pedig már elég erőt gyűjtött, püspöksége nyolczadik évében, hozzá fogott a székesegyház már kétszer megakadt építéséhez, de ismét nem az elkezdett alapokon. Ő benn a városban, a mai Szent-László-tér közepén, akarta látni a tiszai vidék legjelentékenyebb épületét. E térre már hordatta is a köveket, ²⁾ s ha terve sikerül, Nagyváradnak ma, kétségkívül, más arculata van. Egy székesegyház a püspök s káptalan lakjaival benn a város közepén a maiktól egészen eltérő irányt adott volna Várad fejlődésének. De azt állítják, hogy az újkori városok mintegy törvényszerűleg éjszak felé terjeszkednek. Annyi bizonyos, hogy Csáky Miklós, mielőtt még az alapkövet letehetné volna, Kaloesa érseki székhelyére távozott, s utódja, gróf Forgách Pál, csakugyan a város éjszaki oldalán jelölte ki az új székesegyház helyét.

III.

A kijelölt hely Olasz felett, az akkori Váradtól egy negyedórányira, szép magaslaton állt, a pesti és debreczeni útvonalak, tehát a város legélénkebb közlekedésének irányában.

Az alapkövet gróf Forgách püspök 1752. május 1-én tette le nagy ünnepélylyel, a megye nemessége, papsága s népei ezreinek jelenlétében. ³⁾ A nap szónokainak egyike ez

¹⁾ *A gr. Csáky-nemzetség levéltára. Szepes-Mindszentén.*

²⁾ *Várad káptalani levéltár.*

³⁾ »Ordo pro 1-ma Maii anno 1752. Auspicio Deo futurae Cathedralis Ecclesiae primarii lapidis impositio solemnibus die sacro Apostolorum Philippi et Jacobi anni currentis celebrabitur, pro qua observanda veniunt« etc. *Püspöki levéltár.*

emlékezetes szavakkal kezdte beszédét: »Emeld fel fejedet, Várad! romba dőlt falaid közül, mert székesegyházad alapköve a te újjászületésednek is kezdete.« ¹⁾

Az alapkövetéle után negyednapra gróf Forgách püspök udvari papja, Csik-Rákosi Salamon József kíséretében Olaszországba, mintegy zarándokútra távozott, hogy megkezdett művére áldást nyerjen, s a művészetek honában a székesegyház szerelvényeiről gondoskodják. Milanóból hívta ki Ricca építésszt egy munkavezetővel s 24 munkással; Rómában harangot öntetett, ugyanott rendelte meg a főoltár képét, melyre ezer aranyat előlegezett. ²⁾

Más tekintetben is élénk munkásságot fejtett ki. Intézkedett, hogy káptalana tagjai az épülő székesegyház közelében új lakásokat emeljenek, s e végre ép oly szép, mint kényelmes telkeket hasítottatott ki. ³⁾ Ez intézkedése azonban sok nehézségre talált, kivált az akkori birtokviszonyokban. A várad káptalan, elütőleg egyéb káptalanoktól, a püspöki székvárosnak nemesak túlnyomó részét bírta, hanem a tulajdonképi várost, sőt eredetileg a várat is, mely körülmény feltűnőleg támogatja a káptalan amaz állítását, hogy ő előbb létezett, mint a püspökség. ⁴⁾ Ely birtokviszonyok közt a káptalan, midőn a múlt század elején ismét szervezkedett, saját birtokán, a városban telepedett meg: gróf Forgách fennebbi intézkedése tehát nem kevesebbet kívánt, mint hogy a káptalan tagjai saját nemesi kúriájokból idegen birtokba, zsellérségre költözzenek át. A püspök utóbb igyekezett ugyan a káptalan aggodalmait

¹⁾ *Wütt Péter* szerzetes beszéde. Megjelent Nagyváradon 1752. »typis seminarii B. Mariae V. durch Michaelen Boeskerki.« Két ép példánya a *várad káptalan levéltárban*.

²⁾ Csik-Rákosi Salamon József várad káptalan kanonok Emlékirata a várad székesegyházról 1780-ból. Kézirat. *Várad káptalani levéltár.*

³⁾ Gr. Forgách Pál püspöknek Pozsonyban 1751. aug. 2-án a várad káptalanhoz intézett levele. *Várad püspöki levéltár.*

⁴⁾ »Ecclesiae nostrae Waradiensis fundator est beatissimus Ladislaus olim Hungariae Rex . . . instituens primo in ea praepositum et canonicos numero viginti quatuor computato praeposito et tandem erexit ipsam in episcopalem.« *Gyulafejevárad Batthyány könyvtár F. 5. II. 13.*; Batthyány-códex: I. t. rubr. — **Bunyitay V.**: *A várad püspökség története.* I. 29. l.

eloszlatni, s a kijelölt lakhelyek földesúri jogait átruházta a káptalanra; ¹⁾ de ekkor ismét előállt a megszokás, mely kivált az élteőbb embereket s épen a válás küszöbén, oly erősen láncozolja a régi lakhelyhez. Ez akadályon már csak az idő segíthetett és segített is szokatlanul hamar. A káptalan tagjai tíz év alatt, kettő kivételével, mind elhaltak, s az új tagok egymásután szálltak meg az új lakhelyeken, ily feltét alatt nyervén kineveztetésöket is. ²⁾ Így a székesegyház tája, mely az alapkövetételek egészen pusztá volt, kezdett megnépesülni.

E közben gróf Forgách Pál, ki a székesegyházra, az építés első nyolcz évében 68,577 forintot, akkor roppant összeget költött, ³⁾ eltávozott Vác püspöki székére; de művének folytatása jó kezekbe került. Utódjává Mária-Terézia királynő 1759. augusztus 29-én báró Patachich Ádámot nevezte ki sajátkezüleg. ⁴⁾ Patachich horvát főúr volt, a mellett zágrábi kanonok, de a kihez még eljutottak a Zrínyi Miklóskok politikai iskolájának hagyományai. Nagybátyja, Patachich Gábor, kalocsai érsek gondjai alatt nőtt fel, ⁵⁾ ki székhelyét, Kalocsát, nemcsak felépítő romjaiból, hanem eléggé hazafi is volt arra, hogy a várost, múltjához híven, magyarrá is tegye. ⁶⁾

¹⁾ Gr. Forgách Pál püspök 1752. ápril 1-én a váradi káptalanhoz intézett levele. *Váradi püspöki levéltár.*

²⁾ »caque per expressum adiecta conditione, ut ipse penes noviter assurgentem cathedralem Ecclesiam, in loco ad id destinato . . . residentiam suam canonicalem sub forma ipso facto sequestrandorum et in eiusmodi erectionem convertendorum proventuum beneficialium origere debeat et teneatur.« Fáy Ferencz kanonoki kinevezése; hasonlóképen szól Eöszy Ferencz, Szalbek Mátyás stb. kinevező oklevele. *Budai országos levéltár*: Collat. eccl. VI. 58. 67. 71.

³⁾ 1751-ben »pro Basilica« 1075 frt 34 $\frac{1}{2}$ kr. költött. 1752-ben 9527 frt 9 $\frac{1}{2}$ kr. — 1753-ban 8979 frt 48 $\frac{1}{2}$ kr. — 1754-ben 10,496 frt 41 kr. — 1755-ben 10,335 frt 15 $\frac{1}{2}$ kr. — 1756-ban 13,192 frt 51 kr. — 1757-ben 14,970 frt 35 kr. *Budai orsz. levéltár*: Cancell. Anno 1770. Nr. 5607.

⁴⁾ Br. Patachich Ádám novii-vál. püspök az üresedésben volt váci püspökségért folyamodott a királynőhöz; Mária-Terézia e szavakat jegyezte sajátkezüleg folyamodványára »ich benene .patatich (így) zum bischoff von Grossewarden.« *Budai orsz. levéltár*: Cancell. 1759. év. 30.

⁵⁾ Fessler J. *Geschichten der Ungern*, X. 297. l.

⁶⁾ Marczali H.: *Magyarország II. József korában*, I. 20. l.

Ez ifjúkori emlék elkísérte Patachich Ádámot Szent-László városába, hol nagybátyja nyomdokainak méltó követője lön.

Folytatta a székesegyház építését; rendezte az egyesült oláhok egyházi ügyeit, a mi csak kilencz év alatt is 88,916 forintot vett igénybe; ¹⁾ újra szervezte a papnövelde, melynek számára sajátkezüleg tan- és nevelési rendszert dolgozott ki oly szellemben, hogy — mint ismételve hangsúlyozza — kitűnő papokat, legjobb hazafiakat s a királynak hű alattvalókat nyerjen. ²⁾ De Váradra, nevezetesen a város fejlődésére nézve, kiválólag fontos volt egy másik műve a székesegyház oldalánál. Ez a püspöki lak, melyet ugyanaz a Hillebrandt tervezett, ki a székesegyházat s a budai várpalotát. ³⁾ Palota a váradi püspöki lak is a szó szoros értelmében, hatalmas arányokkal, mint múlt századi főuraink alkotásai, Grassalkovics kastélyaitól kezdve az egrí lyceumig.

Legfőbb pedig az, hogy míg gróf Forgách Pált nem értették meg kortársai, Patachich teremtő szelleme megragadta környezetét. Szerencséjére művelődésünknek, azok a múlt századi, magas származású főpapok lassan-lassan finomabb légkört, nemes fogékonyságot terjesztettek magok körül. Patachich körében is egymásután támadtak lelkesek, mint ő, munkálni, áldozni készek, Szent-László városát újra alapítani segítők.

Gyöngyösy György, váradi kanonok, a szegény betegek sorsát hordozta szíven, s 1760-ban felállította az első váradi kórházat. ⁴⁾

Végrendeletének egyik végrehajtója, Szenczy István, szintén váradi kanonok, örökölte mintegy Gyöngyösynek lelkületét, s mint ez, úgy ő is derék, emeletes épületet állított, és

¹⁾ *Budai orsz. levéltár*: Cancell. 1770. év 5607.

²⁾ »quo taliter constituto, spero in Deo meo, quod ex eiusmodi seminario, velut ex altero Trojano equo, tot eximii, et virtute, doctrinaque praeccellentes Christi pugiles, optimi Patriae cives et fidelissimi principis vasalli sint prodituri.« *Budai orsz. levéltár*: Cancell. 1770. év. ad numerum 5607. — Ugyanítt látható a papnövelde épületének tervjája is, melyről tehát szintén gondoskodott.

³⁾ *Uj magyar Sion*, 1883. évf. 746. l. — Hillebrandt Ferencz 1750. június 6-án Nagyváradon kelt kötelezvénye. *Váradi püspöki levéltár.*

⁴⁾ *A nagyvárad-i irgalmas-szerzet levéltára.*

abban 20 ezer forint tőkével Várad leányainak tan- és nevelő-intézetet nyitott 1765-ben.¹⁾

Egy harmadik váradi kanonok, Alapy János, az alkotmány-fentartó nemességre gondolt, s 1776-ban felállítá a nemes ifjak nevelőjét 67 ezer forinttal.²⁾

És találkozott olyan is, ki az elhagyatott árvákat az útfélről karolta fel, hogy maroknyi fajunknak hasznos tagokat neveljen belőlök. Csik-Rákosi Salamon József, gróf Forgách püspöknek említett udvari papja, utóbb szintén váradi kanonok, egy egész életen át megvont magától minden kényelmet, s 53 ezer forinttal árvaházat alapított.³⁾

Szent-László váradi öröksége, melyet hazai művelődésünknek hagyott, a nagy király halála után századok múlva is valóban gazdagon gyümölesözött, óva és emelve nemzetünk legszentebb érdekeit.

E közben a székesegyház építése folyt tovább s 1780-ban befejeztetett.⁴⁾ Nem ugyan gróf Forgáchnak fényes tervei szerint, mert az oszlopos előcsarnok s a nagyszerű kupola, mely az épületet könnyebbé s arányosabbá tette volna, elmaradt; de mégis Szent-László városának lón ismét székesegyháza, méltó hozzá s a felette derengő szent emlékekhez.

A székesegyház befejezése Várad történetében új határkövet képez, melynél a város újra alapításának kora véget ér. Várad a törökök kiűzetésekor, mint láttuk, nem létezett; helyét csak romok jelölték, melyek még 1752-bea sem tűntek el teljesen. De alig huszonnyolcz év múlva, 1780-ban, már mint megiffült város tűnik fel.

Felette emelkedett a székesegyház, ettől jobbra a püspöki palota, balra a káptalanbeliek hosszú házsora. Benn a városban már hét új egyház s ugyanannyi jótékony intézet.⁵⁾

¹⁾ Végrendeletének s alapítványának királyi megerősítése. *Budai orsz. levéltár*: Collat. eccl. VI. 282—289. II.

²⁾ *Váradi püspöki levéltár*: 2509. — *Budai orsz. Itár Collat. eccl. VI. 449. I.*

³⁾ Végrendelete. *Váradi püspöki levéltár*. — *Budai orsz. levéltár kincst. oszt.*: Mappae. 1788. év. 3519.

⁴⁾ *Váradi káptalani levéltár*. — A felszentelés alkalmával mondott szentbeszéd.

⁵⁾ A székesegyházon kívül: a Szent-Ferencz-rendűek, a jezsui-

A Benkovics alapította gimnázium Okolicsányi, Csáky Miklós és Patachich püspökök hozzájárulásával 8. osztályúvá emelkedett. Tanulóinak száma évenként 2—300; de 1765-ben már a 300-at is meghaladta, köztök a gróf Csáky, báró Vécsey, Vay s más főúri családaink ifjaival. Tantermei mellett, hogy ne csak az ész, hanem a jellem is képződjék, színpad állt, s a rajta előadott darabok közül 33-ot ismerünk, melyekből 11-nek tárgyát a hazai történelem szolgáltatta.¹⁾ Még a gyógyerejű fürdők sem maradtak romokban. A hajdan úgynevezett Szent-László fürdőjét Benkovics püspök építette fel;²⁾ a másikat, Szent-Mártonét, Farkas István, váradi kanonok.³⁾

S az egyházak és intézetek köré jólétnek örvendő polgárok csoportosultak. Azok az iparosok és művészek, kik a székesegyházat, püspöki palotát s a többi középületeket emelték, s kik az elpusztult Váradra többnyire külföldről jöttek — nagy részben magoknak is építettek ott hajlékot s találtak új hazát. Egyik utca a másik után épült ki, s midőn a nagyobodó szükséglettel a kereskedelem is élénkebb lendületet nyert: a régi utcák már nem voltak elégségesek. A nagy, pusztá tér, mely egykor a székesegyházat a várostól elválasztá, eltűnt: új utcák keletkeztek rajta, melyekkel, mint karjaival, a város átölelte a székesegyházat. Így, egymást szeretve s gyámolítva, léptek át történetök újabb korába, mely a fejlődés kora. Ebben már az első alkotások, melyek még csak a legszükségesebbre szorítottak, kezdtek megerősödni, új ágakat hajtani, s már a szépre, a képzőművészetek alkotásaira is kiterjedni.

A fejlődés e korszaká még mindig tart, de már közeledik egy újabb kor, midőn a piaetz-téri Szent-László-szobor is, mely szintén a múlt század legelső alkotásainak egyike⁴⁾ s akkori

ták, kapuczinusok, pálosok, irgalmasok, Orsolya-szűzek egyházai és Szent-László plebániái egyháza. — Az intézetek: gimnázium, papnövelde, kórház, II., és leány-növelde, árvaház, ispotály.

¹⁾ *Budapesti egyetemi könyvtár*: Iesuit. Magno-Varad. — **Br. Vay L.**: *A német hívség*, 295. I.

²⁾ *Biharmegyei levéltár*: Protocoll. I. 263. I.

³⁾ »Siquidem mea propria congesta pecunia erexi molendinum et terras in Szent-Márton.« Farkas István végrendeletének 6-ik pontja, 1703. *Budai orsz. levéltár kincst. oszt.*: Acta Iesuit. 70. 18.

⁴⁾ E szobor 1748-ban már állt, s szegény diákok énekeltek

szegénységünknek, de ki nem aludt kegyeletünknek is emléke, — midőn e szobor helyet fog adni egy másiknak. ¹⁾ És e másik szép lesz, mint volt az első szobor; annál szebb, mert szintén hazai erők alkotása lesz, azt hirdető, hogy Szent-László városa virágzó korát éli ismét, s nemzeti nagyságunknak egyik oszlopa.

körülötte, kik ezért a püspöki pénztárból 12 forintot nyertek évenként. *Püspöki levéltár*: Protocoll. E. 165. l.

²⁾ Szent-László lovagszobrának új felállítása nemzedékről-nemzedékre mindig foglalkodtatta Nagyváradon az elméket. Kölcsei Kende Ferencz nagyváradai kanonok e észre már századunk első éveiben némi alapítványt tőn; 1834-ben Ferenczy István szobrászunk, Lajosák Ferencz nagyváradai püspök megbízásából, »rajzot és kis modelleket« is készített a szoborról, mely »lőháton ülve« tüntette volna fel a szent királyt, s »veres rézből kivert, de egy öntött szoborhoz hasonló« mű lett volna »oly nagyságban, hogy ha Szent-László maga lábán állana, kilencz láb lenne, és ehhez egy proportióban levő ló alatta, hasonlóképen veres rézből. A pedestal két oldalára, melyen a statua áll, féldomború historiai képek Szent-László életéből . . . elejére és hátuljára két tábla felirásoknak, ez is veresrézből vagy fejér márványból.« stb. Ferenczy István sajátkezű két levele s »Contractus«-a. *Váradai püspöki levéltár*.

1 auf rechter Hand. —

Grosvardein d. 20. Máj 1892.

Kaiserfeld. m. p.